

**УЧАСТЬ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ
У МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ:
ПРИВІД ДЛЯ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СТАВЛЕННЯ
ДО НАЙМАНСТВА**

Найманство кваліфіковане злочинним і карним діянням у багатьох актах міжнародного права, зокрема, у конвенціях, резолюціях і рішеннях Організації Об'єднаних Націй та регіональних міжнародних організацій.

Поняття найманця наведено у статті 47 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року [1]. Наведені у ньому ознаки найманства знайшли своє підтвердження й у прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 4 грудня 1989 року Міжнародній конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців. У преамбулі Конвенції зазначено, що вербування, використання, фінансування і навчання найманців мають розглядатися як злочини, що викликають серйозну стурбованість усіх держав, і що кожна особа, яка здійснила будь-який із цих злочинів, підлягає судовому переслідуванню [2].

ООН завжди і невинно підтримувала боротьбу з найманством. У Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, прийнятій 24 жовтня 1970 року Резолюцією 2625 (XXV) Генеральної Асамблеї ООН, першим принципом, згідно з яким держави мають утримуватися у своїх міжнародних зносинах від погрози силою або її використання як проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим способом, несумісним із цілями ООН, зазначено те, що кожна держава повинна утримуватися від організації або заохочення організації іррегулярних сил чи озброєних банд, у тому числі найманців, для вторгнення на територію іншої держави [3]. У Декларації “Розповсюдження стрілецької зброї і легкого озброєння та найманство: загроза миру і безпеці в Західній Африці”, прийнятій резолюцією Ради Безпеки 18 березня 2003 року, наголошено, що державам субрегіону потрібно посилити співробітництво з метою виявлення осіб та організацій, що підтримують найманство в Західній Африці [4]. Резолюцією 1584 (2005), прийнятою Радою Безпеки 1 лютого 2005 року і присвяченою вирішенню ситуації у Кот-д’Івуарі, яка продовжує нести загрозу міжнародному

миру та безпеці у регіоні, висловлена глибока занепокоєність із приводу застосування найманців обома івуарійськими сторонами, яких закликано негайно відмовитися від такої практики [5]. У Декларації про підвищення ефективності ролі Ради Безпеки у попередженні конфліктів, особливо в Африці, затвердженій Резолюцією 1625 (2005), прийнятій Радою Безпеки 14 вересня 2005 року, визнано за необхідне застосувати заходи для сприяння боротьби з незаконною торгівлею зброєю в усіх її аспектах та з використанням найманців [6]. У наведених резолюціях ООН виявляє стурбованість щодо процесу мирного врегулювання внутрішніх та регіональних проблем африканських держав, безперечний вплив на що мають поставки зброї, боеприпасів та діяльність озброєних формувань, у тому числі найманців.

Використання найманців у збройних конфліктах обумовлене тим, що люди, чия професією стала війна, які ладні воювати не за батьківщину чи ідею, а за гроші, завжди використовувалися тими правителями, що не можуть знайти достатньої кількості відданих їм військових у своїй країні. Найманці за обіцяну їм винагороду виконують накази, на виконання яких нізащо не пішли б військові, пов'язані родинними, релігійними та іншими зв'язками з місцевим цивільним населенням.

Вдаватися до послуг найманців вже стало традицією у національних конфліктах. Усі війни з другої половини ХХ століття до початку ХХІ століття якщо не розпочиналися, то творилися із застосуванням найманців. Широкомасштабні війни у сучасному світі витісняються конфліктами низької інтенсивності, де існує потреба не у численності мобілізованих резервістів, а у якості професіоналів. У війні на Балканах найманців воювало так багато, що підсумкова мирна угода спеціально передбачала депортацію із зони конфлікту всіх іноземців-мусульман із Ірану та арабських країн, росіян, українців і білорусів, англійців та німців [7, с. 27].

У ХХ столітті існували два варіанти використання іноземних солдатів: наймання за міждержавними угодами персонально і за фіксованою платою (наприклад, наймання Сполученими Штатами солдатів та офіцерів з Австралії, Нової Зеландії, Таїланду, Філіппін, Південної Кореї і Тайваню для війни у В'єтнамі) та укладання контрактів безпосередньо з найманцями. Останній варіант – незалежні найманці (“солдати удачі”, “дикі гуси”) – “прижився”, починаючи з 60-х років ХХ століття, у постколоніальній Африці. Поява цих “контрактників” викликала негативну реакцію з боку ООН, адже подібні збройні формування становили серйозну загрозу для ще не зміцнілих молодих держав, що зазнавали етнічних і міжрасових конфліктів (Заїр, Нігерія, Судан, Ангола, Бенін). Рада Безпеки ООН прийняла низку резолюцій,

які засуджували використання найманців проти інших країн та національно-визвольних рухів. Однак дія цих документів не поширювалася на легітимні африканські режими. Так, Великобританія для відновлення громадського порядку посилала свої війська в Кенію, Уганду і Танзанію, Франція – в Габон. Продовжувалася практика використання іноземних військовиків у арміях інших держав. Наприклад, пакистанські офіцери й дотепер служать в арміях ряду країн Близького і Середнього Сходу, причому нерідко в охороні VIP-персон, які не надто довіряють охоронцям із числа представників власного народу [8].

Уряди Колумбії, Болівії і Перу у своїй боротьбі проти наркобаронів постійно користуються послугами найманців із європейських країн. Для боротьби з внутрішніми сепаратистами в Шрі-Ланці та Індонезії уряди цих країн використовують цілі бригади європейських і американських командос [9]. Досвід цих країн свідчить про позитивні результати використання найманців у боротьбі проти організованої транснаціональної злочинності. Важливим у цьому є те, що найманці не пов'язані жодними родинними чи іншими інтересами з місцевим населенням та виконують свою роботу на чужій для них території, що усуває їх від корупції та забезпечує належну конспірацію їх бойових дій проти наркобаронів.

У сучасних міжнародних миротворчих операціях приватні військові компанії (РМС – private military companies) є рівноправним правовим суб'єктом разом з іншими видами озброєних сил. Згідно з висновками американських експертів, корпорації подібного типу з часом набуватимуть великої ролі у війні, а нині цей вплив очевидний, судячи із досвіду воєн в Іраку і Афганістані. Ці компанії вже сьогодні беруть на себе все більше функцій армії і поліції. У великому об'ємі це почалося в ході воєн на території колишньої Югославії (в 1991-1995 рр. – у Хорватії, в 1992-1995 рр. – Боснії і Герцеговині, в 1998-1999 рр. – у Косово і Метохії і в 2000-2001 рр. – у регіонах Південної Сербії і Західної Македонії) [10].

Лише в Іраку американці використовують 20 тисяч співробітників приватних фірм, що забезпечують безпеку. Адам Айсаксон із Центру Міжнародної політики у Вашингтоні не перший рік спостерігає за розвитком військового бізнесу і впевнений, що сьогодні приватні фірми пропонують усі без винятку військові послуги: від радарного спостереження до шпигунського авіазнімання та ведення бойових дій, “Цей вид аутсорсінгу необхідно відрізнити від традиційної підрядної діяльності приватних фірм, що надають арміям логістичної підтримки. Наприклад, в американській армії, навіть у випадку військових дій

приватні компанії відповідають за проблеми тилу та постачання, починаючи від готування їжі, прання білизни і закінчуючи постачаннями зброї і продовольства. Під час першої війни у Перській затоці на 50 американських військових припадав один підприємець. У цій Іракській війні підприємців уже вп'ятеро більше" [11].

Війна в Іраку дала новий потужний поштовх для розвитку приватних військових компаній. Цьому сприяли величезні кошти, які уряд США витрачає на забезпечення безпеки та реконструкцію окупованої країни. За короткий час на перші ролі вийшло багато нових або невідомих раніше компаній, які потіснили визнаних грантів. Про персонал приватних військових компаній в Іраку часто говорять як про другий за чисельністю після США військовий контингент. Більшість приватних військових компаній в Іраку фактично виконують функції цивільних субпідрядників Пентагона і діють у рамках американських військових уставів, що регламентують поведінку таких підрядників у зонах конфліктів. У такій якості вони сприймаються в Іраку як найманці, котрі виконують окупаційні функції. У Сполучених Штатах достатньо коштів, щоб купити на приватному ринку військових послуг те, що зараз роблять в Іраку більшість невеликих військових контингентів інших країн. Але США не можуть купити у приватних військових компаній одну надзвичайно важливу річ – здатність взяти на себе частину політичної відповідальності за те, що відбувається в Іраку. Приватні підрядники робитимуть те, за що заплачено замовником, який і нестиме відповідальність за все скоєне. Інша справа – суверенні держави. Навіть якщо вони відрядили до Іраку свої контингенти заради політичної кон'юнктури або грошей, саме вони відповідатимуть за дії своїх військових, а це для США, можливо, важливіше за гроші [12].

За таких умов не варто дивуватися, що популярність професії найманця зростає. Рівень зарплат у південноафриканській найманській фірмі "Executive Outcomes", що існувала до 1998 року, в офіцерів доходив до 2-3 тисяч доларів на місяць, залежно від досвіду і регіону, де необхідно було діяти; для інструкторів – до 2,5 тисяч дол., а пілоти заробляли і по 7 тисяч доларів на місяць. Крім того, всім співробітникам надавалися безкоштовні страховки. Річний прибуток компанії, за офіційними даними, становив від 25 до 40 мільйонів доларів [13].

Станом на сьогодні серед приватних військових компаній лідирують американська "Militari Professional Resources Incorporated", ізраїльська "Levdan", британські "Executive Outcomes", "Sandline International", "Saladin J&S Franklin" [9]. Якщо вдасться до аналізу деяких комерційних компаній, що спеціалізуються у такій тонкій сфері діяльності, то можна звернути увагу на наявність значного впливу

професійного військового духу, етики та моралі у визнаних ними принципах своєї діяльності. Але все ж ці компанії не є державними збройними формуваннями, і за їх діяльність будь-який уряд будь-якої держави чи, тим більше, керівництво міжнародної організації не несе жодної відповідальності.

“Military Professional Resources Incorporated” є американською приватною військовою компанією, що займається професійною військовою підготовкою різноманітних силових структур у багатьох країнах світу. Компанія заснована відставними офіцерами збройних сил США. У активі компанії – тренування шведської та хорватської (програма “Тренування та спорядження”) армій, угорської поліції та багатьох інших військових організацій. Найчастіше тренування супроводжується закупівлями зношеної військової техніки виробництва США.

“Executive Overcomes Pty Ltd” – південноафриканська приватна військова компанія, що базувалася в Преторії та займалася професійною військовою підготовкою деяких силових структур у окремих Африканських країнах. Була заснована у 1989 році відставним офіцером розвідки Південно-Африканської Республіки Ебенем Барлоу. ЕО проіснувала десять років і була ліквідована наприкінці 1999 року внаслідок встановлення в ПАР кримінальної відповідальності за найманство. “Executive Overcomes Pty Ltd” забезпечувала розвідданими британську та південноафриканську розвідки. Але при цьому варто зазначити в якості позитивного моменту той факт, що “Executive Overcomes Pty Ltd” відмовлялася надавати послуги режимам, що підтримують тероризм (наприклад, Судан), або диктатурам (Нігерія) [14].

Свою популярність “Executive Overcomes Pty Ltd” отримала після операцій в Анголі і Сьєрра-Леоне. В останній найманці фактично врятували законний уряд країни. У Сьєрра-Леоне в 1992 році почалася громадянська війна, урядові війська терпіли одну поразку за одною, а бунтівники захоплювали все нові й нові території. Нарешті, уряд звернувся по допомогу до найманців. Прибулі на місце бойових дій співробітники “Executive Overcomes Pty Ltd” швидко змінили хід подій. Громадян Сьєрра-Леоне особливо тішило те, що під впливом найманців зазнали змін і власні збройні сили країни. Раніше недисциплінована армія тероризувала і грабувала місцеве населення. Найманці запровадили інші порядки. Солдатів, спійманих у п’яному стані або звинувачених у “негідній” поведінці, просто били. Вже через декілька місяців бунтівники тікали. На початку 1996 року відбулися демократичні вибори, а наприкінці того ж року уряд і повстанці підписали Мирний договір.

Проте вся ця історія має й інший бік. У засобах масової інформації майнуло повідомлення, що за вдало проведену військову операцію уряд невеликої африканської країни заплатив фірмі 15 мільйонів доларів. Крім того, є небезпідставне припущення, що “Executive Overcomes Pty Ltd” одержала частку в торгівлі алмазами та іншими корисними копалинами на території Сьєрра-Леоне. Але проблема не тільки у високій вартості послуг найманців. Згідно зі спеціальною доповіддю ООН, серед клієнтів “Executive Overcomes Pty Ltd” – не тільки законні уряди африканських держав; звертаються по допомогу до фірми і приватні компанії, що займаються, наприклад, видобутком корисних копалин у тій же Сьєрра-Леоне. І, можливо, правий експерт з університету Джорджтауна Генберт Хоу, кажучи, що відносини урядів африканських держав з найманцями подібні обладкам Фауста з дияволом: ви вирішуєте свої поточні проблеми, але приносите за це в жертву суверенітет і сировинні ресурси. Багато експертів висловлюються менш поетично: на їхню думку, це просто новітній вид колоніалізму [14].

Щодо питання, чи мають право уряди суверенних держав передавати охорону кордонів і населення країни приватним військовим компаніям, тобто віддавати частину своїх повноважень, якими наділили їх виборці, приватному сектору економіки, то однозначної відповіді тут уже немає.

XX століття радикально змінило методи ведення війни, її цілі, зброю і тактику, але на порозі нового тисячоліття раптом знову виникли фірми, що за відповідну ціну пропонують державам і великим міжнародним корпораціям добре навчених і досвідчених бійців. Після повалення режиму Саддама Хусейна військами Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та інших країн, що увійшли до проамериканської коаліції, до Іраку прибуло багато представників цієї давньої професії. Але в Іраку їх не називають найманцями, замінюють на більш політкоректне: “особа, що працює за контрактом” чи просто “контрактник”. Мова не йде про військовослужбовців збройних сил чи формувань держав, які взяли участь під егідою США в окупації Іраку. Йдеться саме про найманців.

Згідно з даними, наведеними І. Сагайдачним, станом на середину 2004 року в Іраку перебувало від 20 до 40 тисяч “контрактників”, із яких майже третина виконувала охоронні функції, діяли в якості особистих охоронців або здійснювали озброєний ескорт для поважних персон та дипломатів, працювали військовими інструкторами. Незважаючи на те, що їх перебування на території цієї країни жодним чином не врегульоване, ще у червні 2003 року Тимчасова окупаційна

адміністрація визначила, що “контрактники” не підлягають іракському суду і можуть бути осуджені лише юридичними інстанціями своїх країн. Таким чином, так звані “контрактники” опинилися у більш вигідному становищі у порівнянні з військовослужбовцями. Останніх можуть осудити військово-польові трибунали чи військові суди їх країн. При цьому “контрактники” не підпадають під дію статей Женевських конвенцій, і їм не може бути надано статусу “учасника бойових дій” чи “військовополоненого”.

Зробивши ставку на високоточну зброю та миттєву війну, американські стратеги скоротили армію США за останні десять років майже на третину. А попит на охорону, супровід, проведення превентивних військових операцій зростає, і замовлення від Державного департаменту США отримують приватні фірми. Таким чином, для вербувальних фірм утворилося досить широке поле для діяльності [17]. Отже, вже можна говорити про принципову можливість обмеження міжнародної коаліції в Іраку американсько-британськими силами з покладанням решти завдань на приватні військові компанії.

Накопичений за досить короткий термін досвід застосування приватних військових компаній став темою регіональних консультацій ООН, які відбулися 17-18 жовтня 2008 року в Москві. У зустрічі, проведеній відділом спеціальних процедур ООН спільно з Федерацією миру і злагоди, Російською асоціацією політичної науки, взяли участь члени Секретаріату ООН, представництва Євросоюзу, представники і експерти міністерств закордонних справ країн СНД та Центральної і Східної Європи, зокрема, Росії, Польщі, Словаччини, Словенії, Боснії і Герцеговини, Латвії, України, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, ЮАР, Швейцарії, Німеччини, Франції, Республіки Фіджі, Колумбії. Метою зустрічі було обговорення проекту нової міжнародної конвенції ООН щодо врегулювання приватного військового сектору [18].

Отже, досвід застосування приватних військових компаній наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть у миротворчих операціях під егідою ООН та НАТО надає підстави для перегляду ставлення до найманства. Потребують переосмислення межі щодо залучення приватного військового сектору до реалізації миротворчих операцій, виконання бойових завдань у військовій сфері, що раніше становило виключну прерогативу держави.

Література

1. Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв международных вооруженных конфлик-

ктов (Протокол I), от 8 июня 1977 года // Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. – М.: Международный комитет Красного креста, 1997. – С. 212-283. **2.** Международная конвенция о борьбе с вербовкой, использованием, финансированием и обучением наемников // Україна в міжнародно-правових відносинах. Борьба із злочинністю та взаємна правова допомога (Книга перша) / Збірник документів (українською і російською мовами). – Київ: Юрінком, 1996. – С. 293-301. **3.** Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций (24 октября 1970 года) // Действующее международное право. – Т. 1. – М.: Московский независимый институт международного права, 1996. – С. 65-73. **4.** Резолюция 1467 (2003), принятая Советом Безопасности на его 4720-м заседании 18 марта 2003 года // <http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/orgvlad.html>. **5.** Резолюция 1584 (2005), принятая Советом Безопасности на его 5118-м заседании 1 февраля 2005 года // <http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/orgvlad.html>. **6.** Резолюция 1625 (2005), принятая Советом Безопасности на его 5261-м заседании 14 сентября 2005 года // <http://www.rada.kiev.ua/laws/pravo/new/orgvlad.html>. **7.** Стрелков И. Югославия едва не попала в сети “Паука” // Солдат удачи. – 2000. – № 1. **8.** Кузнецов Ю. “Дикі гуси”: військові послуги за гроші // Військо України. – 2005. – № 1-2. **9.** Дорофеев В., Артемкина Е. Диковатая Дивизия // Коммерсант. – 1998, 17 марта. **10.** Валецкий О. Частные военные компании, их создание, развитие и опыт работы в Ираке и других регионах мира // <http://www.vrazvedka.ru/main/analytical/valeckiy.html>. **11.** Агав В., Мигиц С. Глобализация по-военному // <http://www.dw-world.de/dw/article/0,1306816,00.html>. **12.** Їжак О. Хто замінить наших миротворців в Іраку? // Україна і світ сьогодні. – 2004, 10 грудня. – № 48. **13.** Иванов А. Есть такая профессия – защищать чужую родину // <http://www.ruspred.ru/arh/09/33.htm>. **14.** Псы войны, дикие гуси и солдаты удачи: XX век, Африка и не только // www.temadnya.ru/spravka/10mar2004/3718.html – 23к. **15.** Зотов Г. Главный авантюрист XX века // www.peoples.ru/state/criminal/adventurer/denar/ – 39к. **16.** Лаврович С., Исакова Т. Король наемников // Огонек. – 2003. – № 19. **17.** Сагайдачный И. Тайная война в Ираке // Зеркало недели. – 2004, 14 августа. – № 32. **18.** Никитин А.И. Региональные консультации Организации Объединенных Наций в Москве по проблеме разработки новой Конвенции ООН по регулированию частного военного сектора // <http://www.rapn.ru/?grup=42&doc=2616>.